

УДК 378.371

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ: ПРОБЛЕМА ЦІЛЕЙ І ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Лендел Людмила Василівна
м.Іршава

В статті здійснено характеристику цільового та змістового компонента формування міжкультурної компетенції у процесі навчання іноземної мови. Зосереджено увагу на оволодінні учнями соціокультурними знаннями та вміннями. Підкреслено, що важливим є моделювання такого процесу навчання на уроці іноземної мови, де в центрі уваги перебуває учень з його потребами, мотивами та інтересами. Визначено основний зміст цілей навчання іноземної мови, що полягає у вживанні її в автентичних ситуаціях міжкультурного спілкування; поясненні і засвоєнні способу життя носіїв іншої мови; розширенні індивідуальної картини світу на основі залучення до мовної картини світу.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, іноземна мова, навчання.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття у вітчизняну педагогіку активно ввійшло поняття «міжкультурна компетенція» як показник сформованості здатності людини ефективно брати участь в міжкультурній взаємодії.

Звернення до наукової парадигми міжкультурної комунікації в педагогічній науці обумовлено цілим рядом об'єктивних обставин, серед яких найбільш значущими є: необхідність для людини вміти співіснувати в загальному життєвому світі, що означає бути здатним будувати взаємовигідний діалог з усіма суб'єктами цього загального життєвого простору, вміти наводити гуманітарні міжкультурні мости між представниками різних професій, культур. Важливу роль в цьому відіграє мова, виступаючи єдиною мож-

ливим інструментом, за допомогою якого і стає реальністю формування порозуміння і взаємодії між представниками різних мовноетнічних спільнот.

Міжкультурна комунікація як наукова проблема розглядалася вітчизняними і зарубіжними дослідниками Ф.Бацевичем, А.Вежбіцькою, М.Гальською, В.Семиченко, С.Тер–Минасовою та іншими. Загалом міжкультурна комунікація трактувалася вченими як сукупність специфічних процесів вербальної і невербальної взаємодії партнерів по спілкуванню, що сприяє формуванню діалогу культур.

Значимо, що концепція діалогу культур припускає наявність як мінімум двох різних культур в процесі підготовки до реальної міжкультурної комунікації. У самому понятті міжкультурної комунікації закладено рівноправну взаємодію представників різних спільнот з урахуванням їхньої самобутності та своєрідності, що приводить до необхідності виявлення загальнолюдського на основі порівняння культури країни, мову якої вивчають, і власної культури.

У розмаїтому світі мов та культур люди мають різні культурні образи, соціальні та політичні спогади; їм не завжди притаманне спільне розуміння соціальної реальності, у якій вони живуть [9]. А.Вежбіцька [12], всесвітньо визнаний експерт у теорії міжкультурної комунікації, стверджує, що люди різні не лише тому, що розмовляють різними мовами, а тому, що думають по-іншому, відчують по-іншому та ставляться по-іншому до навколишнього світу. Міжкультурна компетенція означає насамперед усвідомлення власної культурної спадщини та розуміння культури іншої країни поряд із знанням її мови. Отже, дослідження міжкультурної

комунікації охоплює комплекс проблем, пов'язаних з аналізом засобів мовного коду, а також з етнічними, соціальними, культурними та психологічними чинниками [2, с.8; 7, с.17-18; 8; 11].

Процеси оволодіння культурою та вивчення культури розрізняються за основними принципами сприйняття знань. Процес оволодіння культурою передбачає її реконструкцію, тобто процес пізнання культури та мови йде від загального – явища культури – до приватного – мовним одиницям, в яких відображено це явище. Рідна культура сприймається як ціле, як оточуючий нас світ, який, відображаючись у свідомості, фіксується в мові. Лише після ознайомлення з яким-небудь явищем культури ми отримуємо уявлення про мовну форму, за якою закріплено це явище чи поняття. Такий погляд на процес оволодіння культурою відповідає визначенню культурної картини світу, яку С.Тер-Минасова визначає як культурну картину світу – образ світу, тобто світогляд людини, що сформувався в результаті її фізичного досвіду та духовної діяльності [8, с.29].

Актуальність проблеми зумовила звернення до визначення цілей і змісту формування міжкультурних комунікацій у процесі вивчення іноземної мови у загальноосвітній школі.

Мета статті: охарактеризувати проблеми цілей і змісту формування міжкультурної компетенції у процесі навчання іноземній мові учнів загальноосвітньої школи.

Зазначимо, що динамічна модель комунікативної компетенції складається із чотирьох визначальних компонентів: а) граматичної компетенції, тобто знання та використання мовного коду, що охоплює словниковий запас, правила фонетики та орфографії, словотворення та структуру речення; б) соціолінгвістичної компетенції як здатності розуміти та продукувати повідомлення в певних соціологічних контекстах та відповідному регістрі; в) дискурсивної компетенції (здатність поєднувати повідомлення у зв'язні висловлювання) та г) стратегічної компетенції (вміння добирати ефективну стратегію та тактику вербального та невербального спілкування) [10, с.32-35]. Комунікативна компетенція формується з лінгвістичних і паралінгвістичних чинників та завжди реалізується в певному контексті/ ситуації в усному або письмовому форматі.

Важливу роль в процесі оволодіння комунікативною культурою відіграє менталітет, оскільки в культурі відбивається свідомість людини і лише потім фіксується в певній мовній формі або конструкції. Вивчення іноземної культури починається з вивчення мови. Освоюючи кожну нову мову, людина розширює не лише свій кругозір, але і межі свого світосприйняття і світовідчуття. Те, як вона сприймає світ, і що вона в ньому бачить, завжди відбивається в поняттях, сформованих людиною на основі рідної мови і з урахуванням всього різноманіття властивих цій мові виразних засобів. Більше того, жодна ситуація не сприймається людиною неупереджено, а оцінюється нею, так само як і інші явища культури, завжди через призму прийнятих у рідному мовному середовищі культурних норм і цінностей, через призму засвоєної індивідуумом моделі світорозуміння. Використовуючи свій лінгвокультурний досвід і свої національно-культурні традиції та звички, суб'єкт міжкультурної комунікації одночасно намагається вивчити не тільки мовний код, але й інші звичаї і традиції.

У зв'язку з цим при навчанні іноземній мові учнів загальноосвітньої школи необхідне врахування того, що відбувається, переосмислення сутності та змісту цілей навчання: вживати іноземну мову в автентичних ситуаціях міжкультурного спілкування; пояснити і засвоїти чужий спосіб

життя; розширити індивідуальну картину світу за рахунок прилучення до мовної картини світу носіїв мови, яка вивчається [3].

До числа цілей навчання іноземної мови вже на початковому етапі має бути включено виховання у школярів «позитивного ставлення» до іноземної мови, культури народу, що є носієм цієї мови. Зміст навчання іноземної мови включає інформацію про культуру, реалії, історію та традиції відповідної країни, знайомство з досягненнями національних культур в розвитку загальнолюдської культури, «усвідомлення ролі рідної мови і культури в дзеркалі культури іншого народу» [5, с.14-15].

Сучасна мета навчання іноземній мові полягає у формуванні інтерактивного цілого, що має «вихід» на особистість учня, на його готовності, здібності та особистісні якості, що дозволяють йому здійснювати різні види мовленнєво-мисленнєвої діяльності в умовах соціальної взаємодії з представниками іншого мовного середовища.

Інтегративність даної мети проявляється у взаємозв'язку трьох її аспектів: прагматичного, когнітивного, педагогічного.

Перший аспект – прагматичний – пов'язаний з формуванням в учнів комунікативної компетенції, другий – когнітивний – з використанням іноземної мови як інструменту пізнання іншої лінгвокультури і засобів розвитку міжкультурної компетенції й особистості загалом. Педагогічний аспект стосується формування мовної особистості, здатної успішно спілкуватися в ситуаціях міжкультурної взаємодії.

Мета навчання іноземній мові безпосередньо впливає на зміст навчання і на вибір технології його засвоєння. Зазначимо, що зміст навчання іноземній мові, її предметний аспект не є рекламою чужого способу життя, а основа для розвитку здатності «дивитися на світ очима носія мови». Істотне місце в навчальному процесі повинна зайняти рідна мова, етнос, культура. Цей процес повинен бути спрямований на формування розуміння культурної специфіки носія мови, що вивчається при збереженні природного стилю спілкування, яке покликане відрізнити його мовленнєву і вербальну поведінку в міжкультурній комунікації.

Цілком можна погодитися з твердженням великих вітчизняних лінгвістів Е.М. Верещагіна і В.Г. Костомарова про те, що кожна людська спільнота володіє чотирма основними групами фонових знань [3, с.161].

До першої групи вони віднесли такі загальнолюдські поняття, як: сонце, повітря, вітер, мати. Друга група відображає специфічні поняття, характерні для всіх членів певної етнічної і мовної спільноти. Третю групу складають соціально-групові знання. Це знання, характерні для соціальних і професійних груп (лікарів, інженерів, педагогів). Четверту групу складають знання, пов'язані з особливостями регіону [8, с.157-158].

Вважається, що в загальному плані навчання іноземним мовам повинно мати на увазі долучення до мовної свідомості народу – носія мови. Стосовно навчання у загальноосвітній школі долучення до третьої і четвертої груп фонових знань не входить в завдання оволодіння мовою, оскільки немає об'єктивних можливостей знайомства з особливостями професійного мовлення та місцевих говірок. У той же час навчання спілкуванню іноземною мовою, навіть частково, вимагає оволодіння фоновими знаннями (у вербальній і невербальній формах) другої групи. В іншому випадку не виключено непорозуміння між співрозмовниками, що належать до різних культур. Існують розбіжності й у мовному етикеті. Приміром, українці при зустрічі та прощанні тиснуть руку, але, наприклад, для японців, навіть для

ділових людей, це є неприйнятним, а при зустрічі та прощанні вони обмінюються поклонами.

Таким чином, навчання спілкуванню на іноземній мові передбачає насамперед оволодіння соціокультурними знаннями та вміннями. Без цього немає і не буде практичного оволодіння мовою. З цього випливає, що культурознавча спрямованість навчання іноземній мові забезпечує реалізацію не тільки загальноосвітніх і виховних цілей, але також цілком конкретних практичних цілей.

Одна з найважливіших задач вчителя – необхідність розробки технології навчання соціокультурного компоненту у змісті навчання іноземній мові. При цьому не слід забувати про рідну культуру учнів, залучаючи її елементи для порівняння, – оскільки тільки в цьому випадку той, кого навчають, усвідомлює особливості сприйняття світу представниками іншої культури. Виходячи з цього, учні загальноосвітньої школи при вивченні іноземної мови повинні отримати знання з основних тем національної культури Великобританії, США, Франції, Німеччини (з історії, географії, політико– суспільних відносин, освіти, спорту), про соціокультурні особливості народів – носіїв мови, що служать основою спілкування з людьми різних культур і різних професій.

Задачі вчителя навчити: розуміти усні і письмові повідомлення по темах, передбачених програмою; правильно і самостійно виражати свої думки в усній і письмовій формі; критично оцінювати пропонований матеріал і активно працювати з ним; використовувати відповідну довідкову літературу та словники; відстоювати свою точку зору і усвідомлено приймати власне рішення; виконувати проектні роботи та реферати; працювати самостійно і в колективі [3].

Все це сприяє залученню всіх учнів в активну навчальну діяльність з оволодіння вміннями усного і писемного

спілкування іноземною мовою, а також збільшує час активної роботи учнів та її продуктивності щодо формування обсягу знань. У зв'язку з цим головним важливим етапом є моделювання такого процесу навчання на уроці, де в центрі уваги перебуває учень з його потребами, мотивами та інтересами. Це вимагає від учителя підбору таких видів діяльності на уроці, щоб допомогти всім учням вчитися радісно, творчо і бачити результати своєї праці. Необхідно також враховувати і вікові особливості дітей, і рівень засвоєння ними програмового матеріалу з інших предметів (історії, географії), що дозволяє інтегрувати знання учнів з різних сфер, здійснювати міжпредметну і міжкультурну освіту.

Якість навчання іноземній мові багато в чому залежить від умінь вчителя сформувати зміст навчальної інформації. Актуальні та цікаві матеріали про життя в країнах мови, що вивчається, пізнавальний характер текстів, фотографії, схеми, докладні коментарі та тренувальні вправи роблять навчання вдалим доповненням до будь– яких навчально–методичних комплексів з іноземної мови. Зміст текстів повинен бути значущим для школярів, мати певну новизну при описі реалій країн мови, що вивчається. Засвоюючи нову мову, людина одночасно проникає в нову національну культуру, отримує духовне багатство, збережене мовою.

Таким чином, цілі і зміст навчання іноземній мові у загальноосвітній школі у контексті міжкультурної комунікативної компетенції повинні бути спрямовані на знайомлення з соціокультурними та мовнокультурними традиціями народів, мова якого вивчається, та формування в учнів умінь і навичок діалогічної взаємодії.

Актуальні напрями подальшої розробки окресленої проблеми полягають у розробці педагогічних умов формування міжкультурної комунікативної компетенції учнів загальноосвітньої школи.

Література та джерела

1. Барышников Н.В. Параметры обучения межкультурной коммуникации в средней школе / Н.В.Барышников. – 2002. – № 2. – С.17-22
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С.Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 342 с.
3. Верещагин Е.М. Язык и культура / Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров. – М., 1993. – 254 с.
4. Гез Н.И. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Н.И.Гез. – М.: Просвещение, 1982. – 170 с.
5. Гальскова Н.Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержание обучения иностранным языкам / Н.Д.Гальскова // Иностранный язык в школе. – 2004. – № 1. – С.52-54
6. Семиченко В.А. Психология общения: модульный курс (лекции, практ. занятия, задания для самостоят. работы) для преподавателей и студентов / В.А.Семиченко. – К.: Магістр– S, 1998. – 152 с.
7. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б.Гудков. – М.: Русский язык, 2002. – 272 с.
8. Тер–Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г.Тер–Минасова. – М.: Русский язык, 2000. – 317 с.
9. Blommaert, J. Discourse: A critical introduction / J.Blommaert. – Cambridge University Press, 2005. – 253 p.
10. Canale M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing / M.Canale, M.Swain. – Applied Linguistics 1, 1980. – P.1-47
11. Clyne M. Intercultural communication at work: Cultural values in discourse / M. Clyne. – Cambridge University Press, 1994. – 217 p.
12. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures. Diversity and Universals / A. Wierzbicka – Cambridge University Press, 1999. – 241 p.

В статье осуществлено характеристику целевого и содержательного компонента формирования межкультурной компетенции в процессе обучения иностранному языку. Сосредоточено внимание на овладении социокультурными знаниями и умениями. Подчеркнуто, что важным является моделирование такого процесса обучения на уроке иностранного языка, где в центре внимания находится ученик с его потребностями, мотивами и интересами. Определено основное содержание целей обучения иностранному языку, которое заключается в употреблении его в ситуациях межкультурного общения; объяснении и усвоении образа жизни носителей другого языка; расширении индивидуальной картины мира за счет приобщения к языковой картине мира.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, иностранный язык, обучение.

The author focuses on the acquisition of social and cultural knowledge and skills. It has been stressed that it is important to model the learning process in the classroom while teaching a foreign language, where the focus is on student and his/ her needs, motives and interests. The main content of the objectives of foreign language teaching has been defined, which is to use it in situations of intercultural communication; explanation of assimilation and lifestyle speakers of another language; expansion of individual picture of the world at the expense of initiation to the language picture of the world.

Key words: intercultural competence, foreign language, learning.